

تحلیل حقوقی قاعده اصل سند در دنیای مجازی

پرویز ساورایی*

استادیار گروه حقوق خصوصی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۲/۸ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۳/۷/۲۶)

چکیده

بر اساس «قاعده اصل سند»، وقتی سندی به عنوان دلیل ابراز می‌گردد، اصل سند (نه کپی آن) باید ارائه شود. نظر به اینکه تلقی سند الکترونیک به مثابه اصل به سبب ماهیت آن دشوار می‌باشد، قاعده یادشده در بسیاری از کشورها لغو شده است. مقررات نمونه آنسترال و همچنین قانون تجارت الکترونیک ایران با پیش‌دستی در این خصوص مشکل را حل کرده‌اند؛ با تصریح به این امر که ارزش اثباتی داده‌پیام را صرفاً به این دلیل که در شکل اصلی خود نمود نیافته است، نمی‌توان رد کرد.

واژگان کلیدی

داده‌پیام، سند الکترونیک، قاعده اصل سند، قاعده بهترین دلیل.

۱. مقدمه

افزایش و رونق ارتباطات الکترونیک در دو دهه گذشته موجب پیشرفت‌های زیادی در ارتباطات افراد، اشخاص و دولت‌ها شده است. این ارتباطات اشکال مختلفی از جمله تجارت الکترونیک، کسب و کار، آموزش و تحصیل از راه دور، دولت الکترونیک و بانکداری به خود گرفته است. هم‌اکنون با سهولت نگارش نامه الکترونیک در اینترنت، قراردادهای زیادی منعقد می‌گردد. خریداران، کالاها را سفارش داده، فروشندگان کالا را برای آن‌ها ارسال می‌کنند و پرداخت نیز از طریق بانکداری الکترونیک محقق می‌شود. رئیس یک اداره یا شرکت می‌تواند تقاضای کار را که به صورت الکترونیک ارسال شده، تأیید یا رد کند و یا اینکه مصاحبه استخدامی را از طریق اینترنت یا پست الکترونیک انجام دهد. کلیه اشکال ارتباطات و تشکیل قرارداد که قبلاً به صورت حضوری یا نامه‌نگاری انجام می‌شد، هم‌اکنون از طریق اینترنت اتفاق می‌افتد. در بسیاری از مواقع تنها دلیل طرفین، قراردادی است که در دنیای مجازی منعقد کرده‌اند. بنابراین، اگر هریک از طرفین قرارداد مجبور شود که دیگری را به دلیل نقض قرارداد، طرف دعوی خود قرار دهد، تنها دلیل قابل ارائه، متن این نامه‌های الکترونیک خواهد بود. بسیاری از افراد و اشخاص محتویات داده‌های رایانه‌ای مانند پست الکترونیک را چاپ کرده، در بایگانی خود نگهداری می‌کنند؛ با این اعتقاد که چنین اسنادی در چارچوب قاعده بهترین دلیل یا قاعده اصل سند در دادگاه‌ها به مثابه اصل پذیرفته خواهند شد. از سوی دیگر، پرونده‌هایی وجود داشته که طرف دعوی از دادگاه تقاضا کرده، از پذیرش اوراق چاپی رایانه‌ای با این ادعا که صرفاً کپی اصل سوابق رایانه‌ای است، امتناع ورزند. این ملاحظات نشان می‌دهد که معرفی اسناد الکترونیک قواعد سنتی ادله را به چالش کشیده است؛ با این توضیح که اطلاعات موجود در حافظه رایانه به صورت بیت^۱ و بایت^۲ ذخیره می‌شوند که چون موجودیت فیزیکی ندارند برای انسان قابل فهم نیستند. این نسخه الکترونیک موجود در رایانه (اگر آن را اصل سند الکترونیک تلقی کنیم) تا زمانی که در صفحه نمایش رایانه ظاهر نگردد یا چاپ نشود، قابل رؤیت و خواندن نیست. به عبارت دیگر، دسترسی و ترجمه این سند به طور اجتناب‌ناپذیر مستلزم استفاده از سخت‌افزار و نرم‌افزار است که موجودیت سند الکترونیک در رایانه را به شکل قابل فهم برای انسان درمی‌آورد. این عملکرد رایانه در حقیقت کپی یا ترجمه داده‌های موجود در حافظه رایانه است. اکنون پرسشی که در همین راستا مطرح می‌شود، این

۱. Bit از Binary Digit شکل گرفته است و به معنای کوچک‌ترین واحد داده که یک رایانه می‌تواند پردازش کند، می‌باشد و فقط شامل صفر یا یک است (ارقام اعداد بر پایه ۲) (نیوتن، هری، فرهنگ تشریحی کامپیوتر، شبکه، اینترنت و اصطلاحات ارتباطات، ۱۳۸۳، ص ۱۲۶ و ۱۵۰؛ آریا، ناصر، فرهنگ اصطلاحات کامپیوتر و شبکه‌های کامپیوتری، ۱۳۷۲، ص ۱۸ و ۲۲).

۲. Byte مجموعه‌ای از بیت‌ها، بایت را تشکیل می‌دهد؛ به عبارت دیگر بایت برای بیت مانند یک لغت برای یک حرف است (نیوتن، هری، ۱۳۸۳، ص ۱۲۶ و ۱۵۰؛ آریا، ناصر، فرهنگ اصطلاحات کامپیوتر و شبکه‌های کامپیوتری، ۱۳۷۲، ص ۱۸ و ۲۲).

است که آیا ورقه چاپی که ترجمه داده‌های ذخیره‌شده رایانه‌ای است، اصل شمرده می‌شود یا خیر؟ اگر پاسخ مثبت باشد، پس قاعده بهترین دلیل (اصل سند) که مقرر می‌دارد اصل سند و نه تصویر آن باید به مرجع قضایی یا اداری ارائه گردد، چه وضعیتی پیدا می‌کند؟ نویسنده به منظور یافتن پاسخ مناسب حقوقی برای پرسش یادشده و دستیابی به اهداف این مقاله، موضوع را در قالب دو مبحث بررسی کرده است. در مبحث اول، به مفهوم اصل سند الکترونیک و نحوه تولید آن پرداخته شده، و در مبحث دوم، لغو قاعده بهترین دلیل و جایگزینی نظام یکپارچگی اسناد الکترونیک مورد توجه قرار گرفته است.

۲. مفهوم اصل سند الکترونیک و نحوه تولید آن

۲.۱. مفهوم اصل سند الکترونیک

اصل سند در حقوق سنتی چنین تعریف شده است:

«اصل سند در برابر رونوشت و فتوکپی اسناد استعمال می‌شود. در دعاوی مدعی رونوشت مصدق اسناد را پیوست عرض حال می‌کند. اگر دادگاه رؤیت اصل سند را لازم بداند باید در جلسه دادگاه نشان بدهد» (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸، ص ۴۳۴).

در تعریف دیگر آمده است که «اصل سند، نسخه‌ای است از سند که امضا یا مهر و اثر انگشت روی آن وجود دارد. ممکن است هنگام تنظیم سند چند نسخه نوشته شود و امضا گردد که همه ارزش یکسانی دارند و هر یک اصل سند محسوب می‌گردند. ممکن است با ماشین تحریر یا چاپ چند نسخه از متن سند تهیه گردد هر کدام که دارای امضا باشد اصل سند محسوب است» (مدنی، ۱۳۷۰، ۸۳).

در کامن‌لا، اصل سند عبارت است از اولین نسخه‌ای که از روی آن سند دیگری بازنویسی و کپی برداری شده یا از آن رونوشت تهیه می‌شود (Black, 1979, 990). بحث اصل سند در این نظام حقوقی با عنوان قاعده بهترین دلیل^۱ مطرح است. به موجب این قاعده، باید مدارک اولیه یا اصلی ارائه شود و ارائه مدرک ثانوی یا فرعی پیش از مدرک اصلی پذیرفته نیست؛ مگر اینکه دلیل قانع‌کننده‌ای وجود داشته باشد، مثل گم‌شدن سند یا مدرک اصلی^۲ (State v. Stephens, Mo. App., 722, 723).

قاعده اولویت نسخه اصلی سند در دنیای مجازی با آنچه که در دنیای واقعی با عنوان اصل سند کاغذی مطرح شده متفاوت است. کار با سیستم‌های رایانه‌ای ضمن صرفه‌جویی در وقت

1. Best Evidence Rule

2. Federal Rules of Evidence 1002 also states the basic rule as follows: "To prove content of a writing, recording or photograph, the original is required except as otherwise provided in these rules or by Act of Congress".

و هزینه، جستجوی اسناد و بازیابی آن‌ها را در رایانه، شبکه‌های رایانه‌ای و اینترنت سرعت می‌بخشد. استفاده از درایو رایانه‌ها و سیستم‌ها برای ذخیره‌سازی و مستندسازی داده‌ها و ترجمه آن‌ها از سوی رایانه به منظور پدیدار شدن در صفحه نمایش رایانه از فواید ویژه صنعت اطلاعات است. با ظاهر شدن تفاوت میان کاغذ و سند الکترونیک باید اذعان کرد که اصل سند موجود در هارد درایو قابل مقایسه با نسخه چاپی نیست؛ چراکه نسخه چاپی قابل مشاهده و خواندن است، اما نسخه موجود در هارد درایو رایانه، نه قابل مشاهده و نه قابل خواندن. یک سند الکترونیک برخلاف سند کاغذ که اصولاً در یک نسخه یا نسخه‌های کم تعداد صادر می‌شود، می‌تواند اصول متعدد داشته باشد و در محل‌های مختلف ذخیره گردد. همه این نسخه‌ها یکسان و یک شکل هستند و تفاوتی میان آن‌ها دیده نمی‌شود. بنابراین، نمی‌توان ادعا کرد که تولید یا بازتولیدی از سابقه الکترونیک نسبت به تولید و بازتولید دیگر آن از لحاظ اصالت برتری دارد (Law Reform Commission, Dublin, 2009, 38 & 39). برای مثال شناخت اصل و کپی یک نامه الکترونیک می‌تواند مشکل باشد؛ مانند اینکه ۸ نسخه الکترونیک یک پیام از زمان خلق، ارسال و دریافت ممکن است موجودیت یابد. نامه الکترونیک می‌تواند در قالب کپی در صندوق ارسال فرستنده یا سرور و یا دریافت‌کننده قرار گیرد. در اینجا مفهوم و مصداق اصل سند به هیچ‌وجه روشن نیست. اگرچه از نظر فنی می‌توان در خصوص فایل موجود در رایانه اطلاعاتی را از لحاظ زمان پدید آمدن و زمان تغییرات آن به دست آورد، اما فهم این امر که فایل مورد نظر اصل است یا کپی، غیرممکن است. همچنین تلقی نسخه چاپ‌شده سابقه الکترونیک به مثابه اصل دشوار می‌باشد، زیرا نسخه چاپ‌شده، اصل قالب الکترونیک محسوب نمی‌شود. بنابراین در دنیای رایانه و ارتباطات الکترونیک، تقسیم اسناد به اصل و کپی امری مبهم است و اجرای قاعده بهترین دلیل را با چالش جدی روبرو می‌سازد؛ یعنی مقوله یا مفهومی با عنوان «اصل» در آن معنایی که از واژه فهمیده می‌شود در دنیای مجازی قابل درک نیست (Mason, 2009, 26). اگر هم چیزی تحت عنوان اصل وجود داشته باشد، احتمالاً به مثابه ارقام به رمز شده^۱ تلقی می‌شود که در رایانه پس از تحریر حروف با صفحه کلید یا وارد کردن اطلاعات از طریق دستگاه‌های ورودی، به صورت رمزگذاری در رایانه به رشته نگارش درمی‌آیند. کاربر عموماً ترجمه‌ای از آن ارقام رمزگذاری شده را در صفحه نمایش رایانه یا اوراق چاپی مشاهده می‌کند. برای فهم بهتر این موضوع لازم است که به نحوه تولید ادله و اسناد الکترونیک توجه کنیم.

۱. ارقام سیستم باینری: دو مقدار یا دو وضعیت مثل یک یا صفر برای یک شرط خاص. باینری روشی است که رایانه‌های دیجیتال عمل می‌کنند؛ زیرا فقط می‌توانند یک یا صفر را ارائه دهند (نیوتن، هری، ۱۳۸۳، ص ۱۲۳).

۲.۲. نحوه تولید ادله و اسناد الکترونیک

بیشتر ادله و سوابق الکترونیک در محیط‌های دیجیتال در دو قالب موجودیت می‌یابند: اول، به شکل فایل‌های باینری (ارقام رمزگذاری شده)، یعنی اطلاعات دیجیتال ذخیره شده در واسط‌های ذخیره‌سازی از جمله دیسک و نوارهای‌های مغناطیسی؛ جایی که داده‌ها در قالب کدهای قابل خواندن به وسیله ماشین در واسط‌ها ذخیره می‌شوند؛ نقش‌ها و انگاره‌هایی که در سطوح مغناطیسی با ضربات الکترونیکی^۱ حک می‌گردند. اطلاعات دیجیتال مجموعه‌ای از بیت‌ها و بایت‌های رایانه‌ای است که خروجی قابل خواندن آن را در صفحه رایانه مشاهده می‌کنیم. خود بیت‌ها متشکل از مجموعه ردیف‌های افقی و عمودی از نقطه‌ها در حافظه رایانه هستند (Law Reform Commission, Dublin, 2009: 38, 142 & 148) که معمولاً شبیه تصویر گرافیکی‌اند.

دوم، نمایش بیت‌ها و بایت‌ها در صفحه نمایش رایانه: نمایش اطلاعات دیجیتال به صورت «کلمات قابل رؤیت» در صفحه نمایش به معنای آن است اطلاعات دیجیتال در محیط‌های الکترونیک به تنهایی نمی‌توانند مصداقی از تعریف قانونی نوشته را محقق سازند، چرا که خود اطلاعات دیجیتال به معنای یک سری از سوئیچ‌های روشن و خاموش در یک تراشه (مدار جامع) یا در سایر اشکال واسط‌های ثبت هستند که قابل لمس، قابل رؤیت و خواندن نیستند؛ زیرا رایانه‌ها زبان خاص خودشان را دارند که به راحتی برای بشر قابل فهم نیستند و قالبی را که به شکل دلیل باشند، ارائه نمی‌دهند. اطلاعات موجود در آن‌ها نمایش یا بازنمایش کلمات به آن صورتی که در قوانین کشورها تصریح شده است، نیستند و صرفاً پس از به کارگیری قواعد رمزگذاری، به شکل کلمات در نمایشگر رایانه دیده می‌شوند (The Law Commission, 2001). بنابراین، هرگونه نگاره چاپی یا نمایشی به عنوان دلیل که از بازبازی اصلی داده‌ها تولید شده، یک کپی یا حداقل یک ترجمه خواهد بود. نتیجه‌اش این است که ادله و اسناد الکترونیک و به زبان دیگر داده‌پیام، بازنمایی از مجموعه‌ای از بیت‌های رایانه‌ای است که پس از ترجمه با ماشین، قابل رؤیت و ادراک می‌شوند. به تعبیر دیگر، هرگونه نگاره چاپی یا نمایشی از اصل داده‌ها، ترجمه و به عبارت دیگر کپی تلقی می‌شوند (Law Reform Commission, Dublin, 2009, 39).

۳. لغو قاعده بهترین دلیل و جایگزینی نظام یکپارچگی اسناد الکترونیک

۳.۱. لغو قاعده بهترین دلیل

همان‌طور که ملاحظه شد، در دنیای مجازی، اعمال قاعده اصل سند در خصوص نسخه چاپ‌شده سابقه الکترونیک قابل توجیه نیست (Law Commission, Dublin, 2009, 72)، زیرا نسخه چاپی، اصل محسوب نمی‌شود. به همین دلیل به موجب قوانین جدید بعضی از کشورها، قاعده بهترین دلیل یا قاعده اصل سند لغو شده، یا اینکه حداقل در بسیاری از کشورها محل تردید است (Public Record Office Victoria, 2010, 7). در حال حاضر، در قواعد مدرن ادله، معمولاً کپی از ابزارهای الکترونیک و ابزارهای مشابه به‌مثابه اصل تلقی می‌شوند.^۱ کمیسیون اصلاح قوانین کوئینزلند استرالیا در گزارش سال ۱۹۸۷م خود در خصوص ادله (که مبنایی شد برای معرفی قانون ادله سال ۱۹۹۵م) نتیجه‌گیری کرده است که به هنگام تلاش برای اثبات محتویات یک سند، اعمال قاعده غیرقابل انعطاف بهترین دلیل، ابزار مناسبی در پذیرش اسناد الکترونیک نخواهد بود. این کمیسیون چنین مطرح کرده است:

«به‌کارگیری قواعد حقوق کامن‌لا در اثبات محتویات نوشته‌های مندرج در نسخ ناشی از تکنولوژی مدرن و میکروفیلم‌ها منجر به ایجاد مشکلات زیادی شده است...» (www.qirc.qld.gov.au). بنابراین، کمیسیون پیشنهاد می‌کند که قاعده بهترین دلیل به‌طور کلی در قانون‌گذاری کنار گذاشته شود و استنادکننده سند الکترونیک ملزم به ارائه اصل سند الکترونیک نگردد (See also Law Reform Commission, Dublin, 2009, 165).

ادله دیجیتال در شکل حقیقی خود به‌ندرت برای بشر قابل خواندن است. عموماً سوابق داده‌ای الکترونیک نه واجد اصل قابل فهم، و نه واجد اصلی هستند که بتوان آن را از نسخه‌ای که در رایانه به نمایش درآمده یا چاپ شده تشخیص داد؛ لذا باید معیار دیگری برای پذیرش سند الکترونیک به‌عنوان دلیل مد نظر قرار گیرد. در نتیجه، چنانچه قاعده بهترین دلیل به‌طور مطلق به اجرا درآید، خلق سند جدید و نسخه‌های مشابه الکترونیک نمی‌تواند در چارچوب شرایط این قاعده قرار گیرد. با این حال، گفته شده است که اوراق چاپی رایانه‌ای شکل اصلی بازتولید اطلاعات دیجیتال می‌باشند؛ اطلاعاتی که غیرقابل اندازه‌گیری و غیرقابل خواندن هستند و به‌صورت نشان‌های یا نگاره‌های پنهان در رایانه نگهداری می‌شوند که در صورت چاپ نشدن خود داده‌ها موجودیت فیزیکی و قابل لمس نخواهند داشت (Law Reform

1. "...modern evidentiary rules usually permit the use of mechanical, electronic, or other similar copy instead of the original" (Ellis Wild, Susan (Editor), "Webster's New World Law Dictionary", John Wiley & Sons, Incorporated, 2006).

Commission, Dublin, 2009, 38 & 143)؛ به همین دلیل قانون ادله ایالات متحده آمریکا در ماده ۱۰۰۱ برای حل مسئله قاعده بهترین دلیل، مقرر می‌دارد^۱:

«در مورد اطلاعاتی که به صورت الکترونیک ذخیره گردیده هر چاپی از آن یا خروجی آن که از طریق قوه باصره قابل خواندن باشد و نمایش اطلاعات انعکاس صحیحی از اطلاعات باشد، اصل محسوب می‌گردد. اصل عکس متضمن نگاتیو عکس و یا نسخه چاپی آن است.»
به نظر می‌رسد که مقررات ادله فدرال آمریکا مبین منطقی‌ترین راه حل در محقق ساختن قاعده بهترین دلیل است. ترکیب مفاد بند d ماده ۱۰۰۱ بیان‌کننده این امر است که خروجی رایانه به معنای نوشته تلقی شده، چنانچه انعکاس صحیحی از اطلاعات باشد، اصل محسوب می‌شود (Storm, 1984: 127-129; Goode, 2009-2010, 58)؛ با این وصف، قانون ادله فدرال به دادگاه‌ها آزادی عمل داده است که قاعده «اصل نوشته» را توسعه و اوراق چاپی (به جای اصل اطلاعات الکترونیک ذخیره شده در رایانه) را به مثابه اصل بپذیرند. بنابراین، چنانچه ثابت شود اوراق چاپی ناشی از سوابق الکترونیک، انعکاس‌دهنده صحیح اصل اسناد الکترونیک ذخیره شده در رایانه هستند، به عنوان اصل دلیل پذیرفته خواهند شد. در همین راستا، دادگاه‌های آمریکا نیز سعی کرده‌اند با توجه به شرایط مربوط، قاعده بهترین دلیل را در خصوص دلیل دیجیتال به اجرا بگذارند؛ به تعبیر دیگر، دادگاه‌ها با توسعه تفسیر قاعده بهترین دلیل، استناد به اوراق چاپ شده رایانه‌ای را هرگز ممنوع نکرده‌اند. دادگاه مریلند در دعوی Jack R. Lorraine and Beverly Mack, Plaintiffs v. Markel American Insurance Company, Defendants; Civil Action No. PWG-06-1893 ضمن تعریف اصل اطلاعات ذخیره شده در رایانه، تصریح می‌کند: «اصل اطلاعات ذخیره شده در کامپیوتر عبارت از نمایش اطلاعات قابل خواندن روی صفحه نمایش کامپیوتر و ورقه چاپی یا خروجی است؛ مشروط بر این که منعکس‌کننده صحیح داده‌ها و یا اطلاعات ذخیره شده باشد.»

در پرونده In Aguimatang v. California State Lottery; 234 Cal. App. 3d 769, 798 اظهار نظر خود، دلیل دیجیتال را رد نکرده است با این بیان که «اوراق چاپی ناشی از سوابق رایانه قاعده بهترین دلیل را نقض نمی‌نمایند چراکه این اوراق به مثابه اصل تلقی می‌گردند».

در دعوی Laughner v. State 769 N.E.2d 1147 (Ind. Ct. App. 2002) محتویات چاپی گفتگوهای انجام شده در اطاق‌های گفتگوی اینترنتی به مثابه اصل پذیرفته شد. در این پرونده،

1. Rule 1001. Definitions That Apply to This Article (As amended Apr. 26, 2011, eff. Dec. 1, 2011)

In this article:

(d) For electronically stored information, "original" means any printout— or other output readable by sight—if it accurately reflects the information. An "original" of a photograph includes the negative or a print from it.

2. Chat Rooms

یک مأمور مخفی پلیس اجازه داشت متهمی را که در اطاق گفتگوی اینترنتی، اطفال را به انحرافات جنسی سوق می‌داد، تحت مراقبت و تعقیب قرار دهد. متهم گفتگوهای مطرح‌شده در این اطاق گفتگو را کپی و در برنامه‌ی واژه‌پردازی ذخیره می‌کرد. متن گفتگوها چاپ و به‌عنوان دلیل به دادگاه ارائه شد. دادگاه، قانون ادله فدرال را به این شکل تفسیر نمود که هرگونه اوراق چاپی ناشی از منابع الکترونیک مشروط بر اینکه انعکاس‌دهنده صحیح اصل سند الکترونیک باشد، قابل پذیرش است.^۱

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، آرای دادگاه‌های امریکا بیانگر شناخت دادگاه‌ها از ماهیت اسناد الکترونیک و تلاش در انطباق آن با قواعد جاری سنتی است. به عبارت دیگر، دادگاه‌ها و قانون فدرال، مفهوم «اصل نوشته» را به کلمات و ارقام الکترونیک (سوابق رایانه‌ای، سیستم‌های تصویربرداری یا عکس‌برداری و سایر ابزارهای جدید)، اعم از اینکه چاپ شده باشند یا خیر، تسری و توسعه داده‌اند. به همان صورت که روش‌های ذخیره داده‌ها و اطلاعات از طریق واسط‌های الکترونیک گسترش یافته، فهم دادگاه‌ها از «اصل نوشته» برای پوشش دادن داده‌های رایانه‌ای نیز توسعه پیدا کرده است.

دادگاه‌های کانادا نیز همانند قانون ادله فدرال و رویه قضایی ایالات متحده امریکا، اوراق چاپی رایانه را به‌مثابه اصل تلقی می‌کنند. نمونه‌هایی وجود داشته است که طرفین با طرح این ادعا که چون اوراق چاپی رایانه صرفاً کپی اصل سوابق هستند، از دادگاه تقاضا کرده‌اند از پذیرش اوراق چاپی رایانه‌ای خودداری کنند. بیشتر دادگاه‌ها این استدلال را رد کرده، اوراق چاپی را نه به‌مثابه کپی، بلکه مانند اصل سوابق پذیرفته‌اند.^۲

در بریتانیا مسئله به صورت دیگری حل شده است؛ به عبارت دیگر مقررات ادله در بریتانیا، سه نوع دلیل ناشی از رایانه را شناسایی کرده است^۳؛ اول، «دلیل واقعی»^۴، مانند محاسبات و تحلیل‌های خلق‌شده به‌وسیله خود رایانه که از طریق عملکرد نرم‌افزار و دریافت اطلاعات از سایر ادوات، موجودیت می‌یابند؛ برای مثال سنسورهای از راه دور^۵ و

1. See also *Lorraine v. Markel American*, 241 F.R.D. 534 (D. Maryland 2007) (court decision that is a treatise on admissibility issues relating to ESI – electronically stored information - including email, web pages, text messages, digital photographs, etc); *State v. Taylor*, 178 N.C. App. 395 (2006) (transcripts from phone company of text messages properly authenticated; no objection as to best evidence rule).

2. See *R. v. Vanlerberghe* (1978), 6 C.R. (3d) 222 (B.C.C.A.) and *R. v. Bicknell* (1988), 41 C.C.C. (3d) 545 (B.C.C.A.) (computer printouts were admissible under business record provisions, s. 30 of Canada Evidence Act); *R. v. Bell and Bruce* (1982), 35 O.R. (2d) 164, affirmed without reasons [1985] 2 S.C.R. 287 (computer printouts admissible under bank record provisions s.29 of Canada Evidence Act).

3. *The Statue of Liberty* [1968] 1 WLR 739, per Simon P; *R v. Maqsd Ali* [1966] 1 QB 688; and *R. v. Spiby* [1990] 91 Cr App R 186.

4. Real Evidence
5. Remote Sensor

ساعت‌های نصب‌شده دیجیتال. وقتی اطلاعات به وسیله واسط الکترونیک بدون دخالت فکر بشر ثبت می‌گردد، سابقه‌ای که پدید می‌آید، به‌عنوان دلیل پذیرفته می‌شود؛ البته به شرطی که کارکرد آن قابل اتکا و اعتماد باشد (R. v. Spiby [1990] 91 Cr App R 186). دوم، «دلیل ثانوی»^۲، یعنی اسناد و سوابقی که به وسیله رایانه و با دخالت انسان پدید می‌آیند. این اسناد کپی اطلاعاتی هستند که به وسیله بشر در رایانه ذخیره می‌شوند. این دلیل در طبقه‌بندی دلایل به‌مثابه ادله ثانوی یا ادله درجه دوم^۳ طبقه‌بندی می‌گردند. سوم، دلیلی که از ترکیب دلیل واقعی و اطلاعاتی که بشر فراهم آورده است، به دست می‌آید و در مجموع سابقه‌ای مرکب از دلیل واقعی و اطلاعات وارد شده از سوی بشر را به وجود می‌آورد. مثال آن مربوط می‌شود به ارقامی که در ستون صورت حساب تراز روزانه بانکی دیده می‌شود؛ چراکه این سند نشئت گرفته از دلیل واقعی (هزینه‌های پدیدآمده به وسیله ماشین‌های خودکار بانکی) و مثلاً چک شخصی و پرداخت ارقام ثبت‌شده (که بشر آن را فراهم می‌آورد) است. این سند هم مانند ادله ثانوی یا ادله درجه دوم تلقی می‌شود (Chissick and Kelman, 2000, 171).

در همین راستا، مقررات نمونه تجارت الکترونیک سازمان ملل متحد^۴ در بند ۱ ماده ۹ مقرر می‌دارد که نمی‌توان با اجرای قوانین سنتی از پذیرش دلیل ارائه‌شده به این بهانه که در قالب داده پیام است، خودداری کرد.^۵ مقررات نمونه آنسیترال «روش عملکرد مشابه» اسناد الکترونیک با اسناد کاغذی را پذیرفته است. این روش مبتنی است بر تحلیل مقاصد عملکرد اسناد کاغذی و اینکه چگونه این عملکردها می‌توانند از طریق تکنیک‌های الکترونیک محقق شوند (UNCITRAL, Op. Cit., Paragraph 16, pp. 20-21). ماده ۵، اصل بنیادین مقررات نمونه آنسیترال را تصریح می‌کند: ارتباطات الکترونیک نباید صرفاً به این دلیل که در قالب الکترونیک می‌باشند، مورد تبعیض یا انکار قرار گیرند. ماده ۶، ضابطه اساسی مبنی بر مکتوب بودن سند را در خصوص اسناد الکترونیک محقق‌شده فرض می‌کند؛ مشروط بر اینکه اطلاعات درج‌شده در سند برای ارجاعات بعدی قابل دسترس باشد. یکی از مواد مهم مقررات آنسیترال مربوط به بحث ما، ماده ۸ آن است. هدف از وضع ماده ۸ کنار گذاشتن موانعی است که به واسطه

1. Hearsay Evidence
2. Hearsay Evidence (Second Hand Evidence)

ادله‌ای که ناظر است بر اظهارات افراد، مثلاً برای اثبات محتویات اسناد، غیر از شهودی که اقدام به ادای شهادت می‌نمایند. در اکثر پرونده‌های مدنی این اظهارات به استناد قوانین ادله مصوب ۱۹۷۲-۱۹۶۸ قابل قبول می‌باشند.

3. United Nations Commission on International Trade Law, UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment 1996, New York, 1999.
4. Article 9. Admissibility and evidential weight of data messages
(1) In any legal proceedings, nothing in the application of the rules of evidence shall apply so as to deny the admissibility of a data message in evidence:
(a) on the sole ground that it is a data message; or,
(b) if it is the best evidence that the person adducing it could reasonably be expected to obtain, on the grounds that it is not in its original form.

مقررات قاعده «اصل سند» مطرح می‌شود. این ماده مقرر می‌دارد، هرگاه قانون لازم بداند که اطلاعات به صورت اصل، ارائه یا نگهداری شود، این امر با نگهداری و ارائه اطلاعات به صورت داده‌پیام در صورت وجود شرایط زیر امکان‌پذیر است^۱:

الف) اطمینان از اینکه یکپارچگی اطلاعات به‌عنوان سند الکترونیک از زمان تولید تا زمان فعلی آن حفظ شده است.

ب) اطلاعات به‌نمایش درآمده این قابلیت را داشته باشد تا نمایشگر داده‌هایی باشد که تولید شده است.

در تکمیل مقررات یادشده، ماده ۱۰ مقررات نمونه چنین تصریح می‌کند^۲:

- اطلاعات مورد نظر قابل دسترسی بوده، امکان استفاده از آن در صورت رجوع بعدی فراهم باشد.
- داده‌پیام در همان قالبی که تولید، ارسال یا دریافت شده است، نگهداری شود یا در قالبی که دقیقاً نمایشگر اطلاعاتی باشد که تولید، ارسال یا دریافت شده است.
- اطلاعاتی که مشخص‌کننده مبدأ، مقصد، زمان ارسال و زمان دریافت داده‌پیام هستند نیز در صورت وجود، نگهداری شوند.

1. Article 8. Original

(1) Where the law requires information to be presented or retained in its original form, that requirement is met by a data message if:

(a) there exists a reliable assurance as to the integrity of the information from the time when it was first generated in its final form, as a data message or otherwise; and
(b) where it is required that information be presented, that information is capable of being displayed to the person to whom it is to be presented.

(2) Paragraph (1) applies whether the requirement therein is in the form of an obligation or whether the law simply provides consequences for the information not being presented or retained in its original form.

(3) For the purposes of subparagraph (a) of paragraph (1):

(a) the criteria for assessing integrity shall be whether the information has remained complete and unaltered, apart from the addition of any endorsement and any change which arises in the normal course of communication, storage and display; and
(b) the standard of reliability required shall be assessed in the light of the purpose for which the information was generated and in the light of all the relevant circumstances.

(4) The provisions of this article do not apply to the following: [...].

2. Article 10. Retention of data messages

(1) Where the law requires that certain documents, records or information be retained, that requirement is met by retaining data messages, provided that the following conditions are satisfied:

(a) the information contained therein is accessible so as to be usable for subsequent reference; and

(b) the data message is retained in the format in which it was generated, sent or received, or in a format which can be demonstrated to represent accurately the information generated, sent or received; and

(c) such information, if any, is retained as enables the identification of the origin and destination of a data message and the date and time when it was sent or received.

قانون ایران هم با اقتباس و پیروی از مقررات نمونه آنسیترا با تصریح به اینکه دادگاه‌ها نمی‌توانند به بهانه شکل اسناد الکترونیک، از قبول آن خودداری ورزند نیز به این موضوع اشاره می‌کند. از مهم‌ترین آثار تصویب قانون تجارت الکترونیک، پذیرش اسناد و ادله الکترونیک و لغو ضمنی ارائه اصل سند در دنیای مجازی است. این قانون در باب اول در مواد ۶ و ۱۲ مقرر می‌دارد که هرگاه وجود یک نوشته از نظر قانون لازم باشد، داده‌پیام در حکم نوشته است و در هیچ محکمه یا اداره دولتی نمی‌توان بر اساس قواعد ادله موجود، ارزش اثباتی داده‌پیام را صرفاً به دلیل شکل و قالب آن رد کرد. گرچه قضات طبق قانون مکلف به پذیرش ادله و اسناد الکترونیک می‌باشند و نمی‌توانند به بهانه شکل از پذیرش آن‌ها خودداری کنند؛ با این حال، عیارسنجی و ارزیابی و به عبارت دیگر ارزش اثباتی آن‌ها با توجه به عوامل مطمئن، از جمله تناسب روش‌های ایمنی به کار گرفته، با مرجع قضایی خواهد بود.

در خصوص اصل سند الکترونیک، ماده ۸ این قانون نیز با اقتباس از مقررات آنسیترا و اضافه کردن بند «د» با تغییرات جزئی همان مقررات آنسیترا را تکرار می‌کند^۱.

در توضیح بند «ب» ماده ۸، که در خصوص یکپارچگی سند الکترونیک می‌باشد، بند «ه» ماده ۲ قانون تجارت الکترونیک چنین مقرر می‌کند:

«تمامیت^۲ داده‌پیام عبارت است از موجودیت کامل و بدون تغییر داده‌پیام. اعمال ناشی از تصدی سیستم از قبیل ارسال، ذخیره یا نمایش اطلاعات که به‌طور معمول انجام می‌شود خدش‌های به تمامیت داده‌پیام وارد نمی‌کند».

همان‌طور که ملاحظه می‌گردد، با توجه به مقررات قانون تجارت الکترونیک ایران و بسیاری از نظام‌های حقوقی، معیار «قاعده اصل سند» جای خود را به معیار «نظام یکپارچگی» سند الکترونیک داده است؛ لذا اعمال قاعده اصل سند در خصوص اسناد الکترونیک یا ملغاً

۱. ماده ۸ چنین تصریح می‌کند:

«هرگاه قانون لازم بداند که اطلاعات به صورت اصل ارائه یا نگهداری شود این امر یا نگهداری و ارائه اطلاعات به صورت داده‌پیام نیز در صورت وجود شرایط زیر امکان‌پذیر می‌باشد:

الف- اطلاعات مورد نظر قابل دسترسی بوده و امکان استفاده در صورت رجوع بعدی فراهم باشد.

ب- داده پیام به همان قالبی (فرمتی) که تولید، ارسال و یا دریافت شده و یا به قالبی که دقیقاً نمایشگر اطلاعاتی باشد که تولید، ارسال و یا دریافت شده، نگهداری شود.

ج- اطلاعاتی که مشخص‌کننده مبدأ، مقصد، زمان ارسال و زمان دریافت داده پیام می‌باشند نیز در صورت وجود نگهداری شوند.

د- شرایط دیگری که هر نهاد، سازمان، دستگاه دولتی و یا وزارتخانه در خصوص نگهداری داده پیام مرتبط با حوزه مسئولیت خود مقرر نموده فراهم شده باشد».

2. Integrity

گردیده و یا در پاره‌ای از نظام‌های حقوقی به نحوی تفسیر شده است که شامل اسناد الکترونیک نیز بشود.

۲.۳. جایگزینی نظام یکپارچگی اسناد الکترونیک

هدف از قاعده اصل سند عبارت است از حذف تقلب و نیز حذف احتمال اشتباه و سند ناصحیح، و نیز قادر ساختن دادگاه برای تصمیم‌گیری در خصوص اینکه آیا یکپارچگی سابقه الکترونیک حفظ شده است یا خیر (Nance, 1987-1988, 227). این قاعده در دنیای مجازی به شرحی که گذشت، اعتبار خود را از دست داده است؛ به تعبیر دیگر چیزی به نام «اصل» به آن صورتی که در حقوق سنتی مطرح شده است، وجود ندارد (Chasse, 2007, 141 et seq). لازم نیست «قاعده کپی برابر اصل» که در قانون آیین دادرسی مدنی و دیگر قوانین کشورها مقرر شده است، نسبت به نسخه چاپ‌شده سند الکترونیک اعمال گردد؛ اگرچه کپی برابر اصل کردن اسناد الکترونیک در پاره‌ای از قوانین کشورها با اینکه چاپ اسناد الکترونیک در حکم اصل محسوب می‌شود، دیده شده است^۱.

با عنایت به مقررات قانون تجارت الکترونیک ایران و سایر نظام‌های حقوقی، عموماً به «معیار نظام یکپارچگی» اسناد الکترونیک توجه شده است. نظام سوابق الکترونیک احتیاجی به اعمال قاعده اولویت نسخه اصلی مدارک ندارد و در حقیقت نظام یکپارچگی جایگزین آن شده است. به‌کارگیری معیار «ارائه اصول اسناد» در خصوص اسناد الکترونیک، نه تنها با ماهیت تکنولوژی جدید مغایرت دارد، بلکه این امر به جنبه‌های ادله حقوقی دادرسی نیز آسیب می‌زند (Chasse, Ken, Op. Cit). به‌طور خلاصه، اعمال قاعده یادشده در خصوص اسناد الکترونیک، نه مناسب است و نه کارایی دارد.

اثر مهم تغییر معیار حقوق از موضوع «اصل» به «نظام یکپارچگی» یعنی تغییر حقوق از وابستگی یا اتکا به اثبات اصل سند به وابستگی و اثبات یکپارچگی سابقه الکترونیک، به این معناست که قاعده اولویت اصل سند به‌طور کلی یا در بیشتر جنبه‌ها معنا و مفهوم خود را از دست می‌دهد.

۴. نتیجه

ظهور ارتباطات الکترونیک و استفاده از واسط‌های دیجیتال سبب شده است که خروجی داده‌های رایانه‌ای اولاً، به‌مثابه دلیل مورد توجه قرار گیرد و ثانياً، این خروجی به‌مانند اصل سند

1. State of New South Wales, the Department of Attorney General and Justice, "A Handbook for Justices of the Peace in New South Wales", (Appendix, Ruling 001, Certifying a Copy of a Document, When the Original is in Electronic Form, PP. 1-2), Sydney, 2011.

نه کپی) تلقی گردد؛ با این توضیح که با ورود اسناد الکترونیک به دنیای حقوق و پدید آمدن محیط الکترونیک که از آن به عنوان دنیای مجازی یاد می‌شود، بیشتر سوابق داده‌ای الکترونیک نه واجد اصل قابل فهم، و نه واجد اصلی هستند که بتوان آن را از نسخه‌ای (کپی) که در نمایشگر نمود یافته یا چاپ شده است، تمییز و تشخیص داد و به طور کلی سوابق داده‌ای الکترونیک فاقد آن معنا و مفهومی است که در خصوص اسناد کاغذی مطرح است. این امر به کارگیری قاعده بهترین دلیل را هم در خصوص داده ذخیره شده و هم نسخه چاپی دشوار می‌کند، زیرا خود داده‌ها در قالب واقعی خود به شکل نقش و نگاره‌هایی هستند که به ندرت از سوی بشر قابل خواندن است و در نهایت قالبی را که به شکل دلیل باشند، ارائه نمی‌کنند؛ یعنی اطلاعات دیجیتال در محیط‌های الکترونیک به تنهایی نمی‌توانند مصداقی از تعریف قانونی نوشته را محقق سازند. به عبارت دیگر، اطلاعات موجود در واسط‌های ذخیره‌سازی، نمایش یا بازنمایش کلمات به آن صورتی که در قانون آمده است، نیستند و صرفاً پس از به کارگیری قواعد رمزگذاری، در قالب کلمات در صفحه نمایش رایانه دیده یا چاپ می‌شوند. از سوی دیگر، نسخه چاپ شده اصل قالب الکترونیک محسوب نمی‌شود، بلکه شکل یا مصداقی از بازتولید داده‌های ذخیره شده در رایانه است و به تعبیر بهتر، اوراق چاپی ترجمه آرشو داده‌های ذخیره شده در رایانه‌اند. هرگونه نگاره چاپی یا نمایشی، به عنوان دلیلی که از بازیابی اصلی داده‌ها تولید شده است، یک کپی یا حداقل یک ترجمه خواهد بود. بنابراین بحثی که در اسناد کاغذی در خصوص اصل سند مطرح است، در دنیای الکترونیک به دلیل ماهیت آن قابل طرح نیست. به همین دلیل، به موجب قوانین جدید، قاعده بهترین دلیل در بعضی از کشورها لغو یا جرح و تعدیل شده و یا اینکه در بسیاری از کشورها حداقل درباره آن تردید به وجود آمده است.

همان‌طور که دیدیم، رویه دادگاه‌های امریکا و کانادا و نیز قانون ادله ایالات متحده امریکا با توسعه قواعد و تعاریف مربوط به اصل نوشته، تصریح می‌کنند، اطلاعاتی که به صورت الکترونیک ذخیره می‌شوند؛ هر چاپ یا خروجی از آن که از طریق قوه باصره قابل خواندن باشد و نمایش آن انعکاس صحیحی از اطلاعات باشد، اصل محسوب می‌شود.

در بریتانیا مسئله به صورت دیگری حل شده است؛ به عبارت دیگر، مقررات ادله در بریتانیا، سه نوع دلیل ناشی از رایانه را شناسایی کرده‌اند:

اول، «دلیل واقعی» مانند محاسبات و تحلیل‌های خلق شده به وسیله خود رایانه که از طریق عملکرد نرم‌افزار و دریافت اطلاعات از سایر ادوات موجودیت می‌یابند. دوم، «ادله ثانوی» یا ادله درجه دوم، یعنی اطلاعاتی که به وسیله بشر در رایانه ذخیره شده است و کپی آن را رایانه ارائه می‌کند. سوم، دلیلی که از ترکیب دلیل واقعی و اطلاعاتی که بشر آن را فراهم آورده است،

به دست می‌آید و در مجموع سابقه‌ای مرکب از دلیل واقعی و اطلاعات وارد شده از سوی بشر را به وجود می‌آورد.

مقررات نمونه آنسیترا و همچنین قانون تجارت الکترونیک ایران و بسیاری از کشورهای دیگر با پیش‌دستی در این خصوص مشکل را حل کرده‌اند؛ با تصریح به این امر که نمی‌توان ارزش اثباتی داده‌پیام را صرفاً به این دلیل که در شکل اصلی خود پدیدار نشده است، رد کرد. به عبارت دیگر، یکی از مهم‌ترین آثار تصویب قانون تجارت الکترونیک، پذیرش اسناد و ادله الکترونیک و لغو ضمنی ارائه اصل سند در دنیای مجازی است. همین امر سبب شده است که در دنیای الکترونیک معیار حقوق از موضوع «اصل» به «نظام یکپارچگی» یعنی تغییر نظام حقوقی از وابستگی یا اتکا به اثبات اصل سند، به وابستگی و اثبات یکپارچگی سابقه الکترونیک تغییر کند.

منابع و مأخذ

الف - فارسی

۱. قانون تجارت الکترونیک، ۱۳۸۲.
۲. آریا، ناصر (۱۳۷۲). فرهنگ اصطلاحات کامپیوتر و شبکه‌های کامپیوتری. تهران، مرکز تحقیقات تخصصی حسابداری و حسابرسی.
۳. جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۷۸). مبسوط در ترمینولوژی حقوق. چاپ اول، گنج دانش، جلد اول.
۴. مدنی، سید جلال‌الدین (۱۳۷۰). ادله اثبات دعوا، چاپ اول، گنج دانش.
۵. نیوتن، هری، فرهنگ تشریحی کامپیوتر، شبکه، اینترنت و اصطلاحات ارتباطات، مترجم: مهدوی، محمدحسن (۱۳۸۳)، چاپ اول، تهران، خانه نشر هزاره.

ب - خارجی

- Documents

1. **Federal Rules of Evidence** (As amended Apr. 26, 2011, eff. Dec. 1, 2011)
2. Harmonization of ICT Policies, (2011), **Legislation and Regulatory Procedures in the Caribbean (HIPCAR), Establishment of Harmonized Policies for the ICT Market in the ACP Countries, Electronic Evidence: Assessment Report**, ITU.
3. Law Reform Commission, Dublin, (2009), **FIRST PUBLISHED, DOCUMENTARY AND ELECTRONIC EVIDENCE**.
4. Public Record Office Victoria, (2010), **Evidence and Electronic Public Records, Advice to Victorian Agencies**, Advice 21 (The Advice provides general information to Victorian government agencies about the record keeping implications of the Evidence Act 2008).
5. State of New South Wales, the Department of Attorney General and Justice, (2011), **A Handbook for Justices of the Peace in New South Wales**, (Appendix, Ruling 001 & 002, Certifying a Copy of a Document, When the Original is in Electronic Form), Sydney.
6. the Law Commission, (Advice from the Law Commission), (2001), **Electronic Commerce: Formal Requirements in Commercial Transactions**. <http://www.lawcom.gov.uk>
7. United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL), (1996), **The Model Law on Electronic Commerce**.
8. United Nations Commission on International Trade Law, (1999), **UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment 1996**, New York.

– Books and articles

1. Aubry et Rau, (1958), **Cours de Droit Civil Francais**, T. 12, Paris.
2. Black, Henry Campbell, (1979), **Black's Law Dictionary**, West Publishing Company.
3. Chasse, Ken, (2007), **Electronic Records as Documentary Evidence**, 6 Canadian Journal of Law and Technology.
4. Chissick, M., and Kelman, A., (2000), **Electronic Commerce Law and Practice**, Sweet & Maxwell.
5. Ellis Wild, Susan (Editor), (2006), **Webster's New World Law Dictionary**, John Wiley & Sons.
6. Goode, Steven, (2009-2010), **The Admissibility of Electronic Evidence**, Vol. 29 No 1 *Rev. Litig.*
7. Mason, Stephen, (2009), **Electronic Evidence and the Meaning of Original**, Amicus Curiae Issue 79 Autumn.
8. Nance, Dale A., (1987-1988), **The Best Evidence Principle** 73 *Iowa Law Review*.
9. Storm, Peter M., (1984), **Comments, Admitting Computer Generated Records: A Presumption of Reliability**, The John Marshall Law Review, Vol. 18:115.

- Cases

1. *Aguimatang v. California State Lottery*, 234 Cal. App. 3d 769, 798.
2. *Forbes v Samuel*, [1913] 3 KB 706.
3. *Jack R. Lorraine and Beverly Mack v. Markel American Insurance Company*, Civil Action No. PWG-06-1893, heard in the United States District Court for the District of Maryland.
4. *Laughner v. State*, 769 N.E.2d 1147 (Ind. Ct. App. 2002).
5. *Lorraine v. Markel American*, 241 F.R.D. 534 (D. Maryland 2007).
6. *Omychund v. Barker* (1745) 1 Atk, 21, 49; 26 ER 15, 33.
7. *R v. Daye*, [1908] 2 KB 333.
8. *R. v. Bell and Bruce* (1982), 35 O.R. (2d) 164, affirmed [1985] 2 S.C.R. 287.
9. *R. v. Bicknell* (1988), 41 C.C.C. (3d) 545 (B.C.C.A.).
10. *R v. Maqsd Ali* [1966] 1 QB 688.
11. *R v. Spiby* [1990] 91 Cr App R 186.
12. *R. v. Vanlerberghe* (1978), 6 C.R. (3d) 222 (B.C.C.A.).
13. *Roe d. West v Davis*, 7 East 363, 103 Eng Rep 140 (KB 1806).
14. *State v. Stephens*, Mo. App., 556 S.W.2d 722, 723.
15. *State v. Taylor*, 178 N.C. App. 395 (2006).
16. *Strico v. Cotto*, 67 Misc.2d 636, 324 N.Y.S.2d 483 & 486.
17. *The Statue of Liberty* [1968] 1 WLR 739, per Simon P.